

KÖTÉL

Fotó: LENGYEL GABOR

ÁLTAL

HALÁLRA

(O B E R S O V S Z K Y G Y U L A)

Beleszülettem a nagy gazdasági válságba. Hárman voltunk testvérek, de édesanyám korán meghalt. Gyermekkorai emlékeimet apám és nagyszüleim határozták meg. Apám — akit különlegesen szerettem — tehetséges, romantikus, vérbeli bohém, művésznek rendeltetett, de a nyomor és szegénység a napi kenyérkereset felé szorította. Ha nem a válság éveiben vagyunk, színész lesz vagy rendező. Tisztes nyomorban éltünk, de mindvégig ragaszkodott — országosan is egyik legnagyobb — drámagyűjteményéhez. Ezek mellett nőttem fel. Előbb ismertem *Shakespeare-t*, mint *Hoffmann-t* vagy *Grimmet*. Később — anyám halála után — apai nagyapáméhoz kerültem Pécsre. Szünidőimet viszont anyai nagyszüleimnél töltöttem, és bámultam áhítattal nagyapámat, amint három nyelven, méltóságteljesen káromkodik.

Később apám másodszor is meg-nősült, és hirtelen heten lettünk testvérek.

Az indulás, a népi kollégium

Pályám nem volt kérdéses, beiratkoztam a Dohány utcai Egyesületi Színiiskolába: *Darvas Iván*, *Oszvald Gyula*, *Mensáros László* társaságában. *Szirtes Adámmal*, *Horváth Terikével* és a többiekkel megalapítjuk az akkori Vilma királyné úton a „Horváth Árpád” színész-kollégiumot. Később újabb „palotát” foglalunk el — *Rajk* segítségével —, a hajdani Stefánia úton. *Rajk* „szentesítette” ugyanis a foglalást. Eppen tárgyalt, amikor bementünk hozzá, maga helyett kiküldött egy hatalmas tál szendvicset. Végfalásra megjelent, tegeződve megmosta a fejünket, és

A Magyar Újságírók Országos Szövetségének elnöksége 1989. június 1-jén úgy döntött, hogy — sokakkal együtt — 1957. január 1-jével helyreállítja Obersovszky Gyula szövetségi tagságát.

rendezte a kollégium dolgát. Az épület a miénk lett. Rajk a feleségével, *Júliával* — akivel később barátságot kötöttem — gyakori vendégek a tánc- és vitaesteken.

A népi kollégiumokról már szinte mindent tudunk. Az önkormányzat eleinte mintaszerűen működött, később kezdtek a dolgok nagyon nem tetszeni. Nálunk például *Kovács András* — a későbbi kitűnő filmrendező — kezdett kis magyar *Robespierre* módjára viselkedni. *Bacsó Péter*, aki szintén „kinötte” magát, képviselte a könyörtelen, „népi” vonalat. Andrást még a Szabad Nép is mérsékletre intette. Tagja voltam a vezetőségnek, és rémülten éreztem, hogy nagyon rossz irányba menetelünk. 1947-ben jött *Tito*, akit Rajk a mi kollégiumunkban szállásolt el. Egy nap alatt kellett átadnunk az épületet. Nagyon jól jártunk, tetőtől talpig kiglancolták, felszerelték. *Tito* távozása után minden nekünk maradt: a szőnyegek, a lemezek, a zenegépek, sőt a modern, bontatlan nejlonfogkefék is. A marsall még velem is kezét fogott.

1949 nyarán lelkesen kísérgeltük a VIT-delegátusokat, de az ég már elborult. Akkor kezdett világossá válni, hogy ami ezután jön, az sem nem népi, sem nem etikus, sem nem népi kollégium. Nem lepődik meg, ha mondom, nincs diplomám? Ezzel az elfuserált intellektuális ábrázatommal hiába igyekeztem népi kádernek, de legalább munkásnak látszani, nem ment. Külön utáltam, hogy mindenki felhajtott az önéletrajzában valahonnan egy melóst... Utáltam, hogy alakoskodni, dalolni kell, ha meggebedünk is, boldogan mosolyogni, mint a sztálini „vidám fiúk”. Ahogy mentünk beljebb az ötvenes évekbe, annál jobban kellett markirozni, alakoskodni. Borzasztó volt ez a kényszer. Elkezdődtek a felelősségre vonások, a verejtékes önkritikák, majd egymás után oszlottak fel a népi kollégiumok. Belém kifejezetten büntudatot tápláltak, mert nem voltam „tősgyökeres” népi származék. A Rajk-per kapcsán borzasztó kétségek gyötörték, de már nem lehetett kérdéseket feltenni, igaz, nem is válaszolt volna rájuk senki. A brosúrák azt sulykolták belénk, hogy bűnös, és ezt kell tudomásul venni. Egyszerre gyötört a kétség és a tanácstalanság. Úgy gondoltam, ha belevetem magamat a szakmai munkába, megúszom ezt a politikai légkötést. Nem sikerült, sőt már nem is csodálkoztam rajta, amikor elküldtek a főiskoláról. Már nem a paradicsomi kiűzetés volt ez. Ekkor pecsételődött meg az életem. Ha engem nem tanácsolnak el a főiskoláról, soha nem foglalkozom politikával. Kieletem volna magam másutt, a művészetekben.

A kelet-magyarországi revizionizmus fővezére

Huszonöt évesen Bihar megye népművelési felügyelője lettem. Kis idő múltán, a két megye, Hajdú és Bihar egyesítésekor az ottani „Néplap” kulturális rovatát vezettem. Szinte azon nyomban szerveztem

egy színészképző stúdiót, majd megindítottam a *Dongó* című szatirikus hetilapot, amit a *Dongó Színpad* követett, óriási sikerrel. A siker mellett mellesleg sok üldözött tehetség is menedékre talált itt, a hortobágyi internálótáborokból.

Nagy Imre fellépése után beválasztottak a MUOSZ kulturális szakosztályába. Nemsokára felkértek, hogy tartsak előadást aktuális művészetpolitikai kérdésekről. Tartottam. Arról beszéltem, hogy az emberek undorodnak az örökös direkt politikától, úgy érzik magukat, mint a tömés alatt senyvedő libák, és hogy nem ér az a szocializmus semmit sem, amitől kizárólag sérvet lehet szerezni.

A botrány nem maradt el. Valaki odatette a beszédemet *Rákosi* asztalára. Ő megnyomott egy gombot, a gépezet mozgásba lendült. Megyek haza, akkor már három gyermekem volt, a lakás kibelve, az egyik gyerek erre bög, a

téséhez. Csodálkozok, hogy ennyit beszélek erről. Abban az időben már oly szűk körben mozgott bármiféle öntevékenység, hogy egy ilyen stúdió léte is kész csoda volt. Zalaegerszegen, Veszprémben, Sátoraljaújhelyen és még számos helyen vezettem az országban csoportokat. Később, börtöni magánzárkában, ezek emlékében sokszor mártóztam meg, jótékonyan. Olyan kapcsolatokra, amelyeket később, felszólításra sem szakítottak meg. Emlékszem, bányászoknak magyarítottam *Sztanyiszlavszkijról* valamit. Félbeszakítottak, és mondtak egy borzasztó *Sztálin*-gyalázó viccet. Akkor, amikor egy rossz mellékmondatért bárkit elvitt az ÁVO. — Ugyan, művész elvtárs — legyintettek —, mi vagyunk a proletariátus, a láncaink kívül semmit sem veszíthetünk. — Ez jutott eszembe, amikor az 56-os kivégzettek névsorában megláttam azt a sok bányászt.

A képen középen *Obersovszky Gyula*, jobbról *Rajkné*, balról *Károlyi Mihályné*

másik arra, a feleségem sápadt. Házkutatás. Másnap már nem engedtek be a szerkesztőségbe, harmadnap összeült a megyei pártbizottság első titkárának vezényletével a „véstörvényszék”, és kimondták: én vagyok a kelet-magyarországi revizionizmus vezére. Őszintén elárulom magának, akkor még fogalmam sem volt arról, mi a fene az a revizionizmus, csak észleltem, mekkora főbenjáró bűn lehet. Próbáltam védeni magam, bizonygattam, hogy én mindig az emberek javára cselekedtem. Igaz, akkor már súlyos kételyeim voltak az „eszme” letéteményeseit illetően.

Állás és pénz nélkül maradtam. Egyszerű *Nagy Imre* programjának folytatásában bíztam. Attól a pillanattól fogva, ahogy az 53-as beszédet elmondta, lelkes híve lettem az „Öreg”-nek. *Rákosi* hatalma csakugyan düledezni kezdett, ezért maradhatott el az ellenem fércelendő per.

Pesten, *Széll Jenő* barátom segítségével, aki akkoriban a Népművészeti Intézet vezetője volt, újra nekiugrottam színjátszóstúdió-rendszerem országossá szélesí-

Rajk temetése

1956. Nagyon lepusztult lelkiállapotban voltam. Élesen láttam, hogy nemcsak a világot nem forgattuk meg, de megbecstelenített páriákká lettünk, akik hazug és torz világkép áldozataiként élünk, végezzük a dolgunkat. Ki akartam ebből maradni! Nem akartam vegyülni! Nem óhajtottam ezzel a rendszerrel semmiféle közösséget vállalni. Annak idején túl komolyan vettem a szocializmus jel-szavát: „Nálunk a legfőbb érték az ember.” Miután ennek nap nap után a megcsúfolását láttam, eszem ágában sem volt például — akkor már nemcsak felkértek, de fel is szólítottak — belépni a pártba. Külön dühített, hogy a magam rebellis gondolatainak sehol sem tudok fórumot találni. Ott álltam egy általam szépnek és emberinek tartott programmal, és nem tudtam vele mit kezdeni. Így fordultam az írás, a költészet felé. A költészetbe menekülésemet vég-ső soron a hatalmi struktúra torz működésének köszönhetem. Minden versem kényszercselekvés terméke.

Félig-meddig rehabilitációs alapon bekerültem a *Boldizsár Iván*-féle Hétfői Hírlaphoz. Körülöttem erjedt már a rendszer, de én valahogy mindenben kívül maradtam. Családi életem borulóban, barát-nőimnél kerestem menedéket. Egyikük, nevezzük M.-nek, felforrósodott hangon beszélt egy bizonyos *Gáli József* nevű fiatal drámaíróról. Hosszan idézett zseniális darabjából, a Szabadság-hegyből. Zsigereim már jelezték, hogy közöm lesz ehhez az emberhez.

Rajk temetése. Az egész szerkesztőség kivonult. Borzalmát, nyomasztó voltát sokan elmondták már. Nekem különösen rossz érzések gyötörték a szívemet, hiszen személyesen is ismertem őt. Előttem a tömeg, a rettenetes szél, a csattanó zászlók, az ólomszínű égbolt, az opálos kontrafények. Undorított az a gyalázatos pompázatosság, ahogy a hatalom igyekezett könnyíteni pocskék lelkiismeretén. A tömegben arról sugdolóztak, vajon kinek a lábszárcsontja van a koporsóban? *Apró Antal* elmondta híres fogadkozását, hogy: „Soha többé”, s aztán, néhány hónap múltán, a párt nevében újra ártatlan emberek százaait akasztják.

Ott állt az egész díszes korszak a jelentéktelen *Sztálin*-epigonokkal, *Rákosi*-utánzókkal. Éreztem, hogy ez az ölmos ég rövidesen le fog szakadni, és eltűnteti ezt az egész hazugságot. A várakozás tapintható volt.

Ennek a várakozásnak kulcsfigurája lett *Nagy Imre*. Okkal. Az egyetlen tiszta ember, aki — ha mozdult — emberien mozdult. Kommunista, nem is tagadja, de minden törekvése emberközpontú, az agyonmanipulált, brosúra-eszűek között. Nem volt szónok, hadakozó alkat. Politikusként se nagyon mondanám. Csendes tudósféle, akadémikus, de a végletekig tisztességes. Igaz, tiszta ember, és ebből volt ezekben az időkben — de talán még ma is — a legnagyobb hiány. Később nagyon sajnáltam, oly könnyen becsaphatónak tűnt. Ebben a korszakban, ha kommunista emberre gondolkol, *Nagy Imre* bajszos, cvikke-res alakja jelenik meg előttem.

Október 23. Valaki bejött a szerkesztőségbe, és azt mondta, menjünk egy blokkban tüntetni a lengyelek mellett. Tízezer tömegben találtuk magunkat, hirtelen, a Bem-szobor előtt. Ezt nem lehetett előre megrendezni, ahogy azt utólag sokan bizonygatni szeretnék. Ez a talp alá nyomott önértet ébredése volt. Lobogók, emberek, nyíló ablakok, virágok, éneklés és vidámság. A szemközti laktanyából kiskatonák jöttek, mindenhová kitzúzták a sztálinista címtől megszabadított nemzeti zászlókat. Mindenki érezte, hogy ezek történelmi percek. Többen ennek megfelelően akartak viselkedni. Emlékszem *Veres Péterre*, amint felmászik a szobor talpazatára, és beszél, beszél, de mikrofon nélkül nem hallja, nem érti senki. Aztán sodródunk tovább a Parlament felé. Nekem közben próbám lett volna Kispesten. Elemenem, de a próba elmaradt. Visszafelé jövet, a *Dózsa György*

téren tetten értem a pillanatot, amikor hurkot vetnek az óriási Sztálin-szobor nyakába. Amerre jártam, kavargott a tömeg, és húzott a Parlament felé. Ott ellepték a Kossuth teret és Nagy Imrét követelték. Imbolygó lángok gyuladtak fel. Az emberek újságokból csavartak fáklyákat. Sinkovits Imre szavalt, majd nagy sokára megjelent Nagy Imre. Mint később megtudtam, Donáth Ferenc és Vásárhelyi Miklós érte mentek. Az „Öreg” előző nap szüretelt. Aztán a megszólítás... „Eltársak!”... Azt hittem, leszakad az ég. Nagy Imre akkor nem akart, vagy még nem tudott túllépni a moszkvai pártfegyelemhez szokott enjén. A tömeg nem ezt várta. Fegyelmetlenül meghallgatták, majd szétesztek. Soha őszintébbnek nem láttam a honfitársaimat, mint ezekben a napokban. Később azon gondolkodtam, ha egy ilyen helyzetben a pártvezetés leteszi a fegyvert, Moszkva pedig akceptálja a magyarok akaratát, akkor merőben más világ támadt itt. A történelmi „belépő” az Alkotmány utcában kezdődött. A Kossuth Nyomda ablakaiban nyomdászok könyököltek, az egyetemisták pedig a 14 pontjukat fogalmazták. Szakemberre, újságíróra volna szükségük. Ez bizony én lennék! Élő létrán, emberi vállakon jutottam be a szedőterembe. Sorrendbe raktam a 14 pontot, korrigáltam, majd diktáltam a szedőnek. Percek múltán ment tördelésre, majd nyomásra. A tömeg szélesen elkapkodta a lapokat...

Az „Igazság”

A rádiónál — mert ide vitt a kíváncsiság — még nem löttek, de a könnygázbombák már „dolgoztak”. A Blaha Lujza téren ismét találkoztam Sztálinnal. Az út közepén hevert, ütöttes-verte, aki érte. Búvóhelynek is kitűnő. Amikor az orosz tankok végigdübörögtek a Lenin körúton, az emberek bemásztak Sztálin belsejébe. Másnap kora délután bementem a Lapkiadóba. Az utcán kazalban égtek a napilapok. Nem kellett már több hazugság. Teherautók jöttek és mentek, fegyvereket osz-

togattak. Egész divíziók álltak át a felkelőkhöz. Arra gondoltam, lám, a tisztesség nem bírja tovább a tisztességtelenséget. A székházban újra egyetemistákkal és munkásfiatalokkal futottam össze. Izgatottak voltak, bizakodók. Kellott volna nekik egy írástudó ember, aki formába önti a gondolataikat. Elővettem egy darabka papírt és megírtam „A nép nevében” című kiáltványomat. Az egyetemisták elolvasták és feldobálták a levegőbe. Hogy mit írtam? Azt, hogy elég, hogy a nép nem tűri tovább a zsarnokságot, hogy ki az idegen elnyomókkal! Tulajdonképpen így született meg az *Igazság*, a forradalmi ifjúság lapja. A lap háta mögött felelősként csak én álltam, teljes hátszélességgel. Se hivatal, se párt, se osztály, se lobby... Telefonáltam Lakatos István költő barátomnak, D. Szabó László kollégámnak, aztán már kinyomtunk volna, de a nyomda akkori igazgatója, Soproni Béla ellenállt. Hogy legalizáljam a lapot, hosszasan vitatkoztam telefonon Szalai Bélával, a Tervhivatal akkori elnökével. Ő sem egyezett bele a kiadásba. Levágtam hát a kagylót, és mint Heckenastnál, „lefoglaltam” a nyomdát. Az *Igazság* volt az első független, forradalmi újság. Százegres példányban szíjlítottak belőle szerte az ország minden részébe. Az első szám október 24—25—26-i dátumokkal jelent meg. Az erkélyről szórtuk a várakozó tömegbe...

Tizenkét szám jelent meg az *Igazságból*. Amikor a tömeg kapkodta a téren, arra gondoltam, 29 éves vagyok, és beteljesedett az életem. Ami utána jött, az már mind csak halvány visszfénye lett az akkori, csodálatos napoknak...

Nagyszerű újságírógárdám volt. Özönlöltek hozzám a deputációk, katonák, külföldi tudósítók. Benn laktam a szerkesztőségi szobámban. Akkoriban már nem hittem, hogy Hruscsov könnyedén lemond rólunk, ugyanakkor azt sem hittem, hogy a sztálinizmus esküdt ellensége újra véres sztálinista módszerekhez nyúl.

Féltettem Nagy Imrét. Már-már elhittem, hogy Magyarország a világ szívének közepében van, de amikor meghallottam a szuezi válság hírért, kezdett a hitem inogni. Nyugaton évtizedekig szónokoltak Kelet gyarmatainak túrhetetlen sorsáról, s amikor egy kis nép fel emeli a fejét a járomból, s magára vonja a világ figyelmét, gyorsan elkövetnek egy eleve kudarcos kalandot, szinte csak azért, hogy a figyelmet megosszák. Az USA végül is, virágnyelven ugyan, de megüzente, hogy ne várjunk tőlük semmit.

Nagyon megrendített a Köztársaság téri tragédia. Pont a becsületesnek kellett bűnhődnie, a becsütelének helyett, mint ahogy az Mező Imre esetében történt.

Szilvási Lajos azonnal üzent az *Igazságból*: „Ne lincselj! Gondolkozz!”... A tiszta emberi észre, a józanságra apellált. „Minden átvót a törvény elé — írta —, mert a forradalom nem az önkényes bosszú ideje”. Persze, ha végig-

Darvas Iván társaságában

Domján Edittel

Aki sokáig az élettársa volt, Békés Rita

gondolom, mi volt a morális előzménye annak, ami ott történt. Hány évig kellett lábbal taposni az emberi méltóságot, hogy idáig süllyedjen? Mennyit kellett ingeregni a tömeget, hogy egy cipő látán lincselni kezdjen?

Közben biztatónan megindult a munkástanácsok szervezése. A nagy-budapesti munkástanács vezetői lapjuk szerkesztésére engem kértek fel. Ennek az újságnak sajnos csak az első száma készült el, az is ott maradt a szedőterem asztalán. Ezalatt én tárgyalásokat folytattam az *Igazság* további engedélyezésére. Azt szerettem volna, ha az újrainduló közéletben maradna egy folyamatos, önálló

Kései találkozás. Obersovszky Gyula és Faludy György, aki közbenjárta a halálos ítélet megváltoztatásáért

hangú, friss és független orgánium. Józan kontroll, a hivatalos pártvélemények mellett. Többek között így tárgyaltam Kádár Jánossal is. Kádár merev arccal végighallgatta az érveimet, konyakkal kínált, majd ennyit mondott: „A szocializmusnak nincs szüksége magánvéleményre.”

Így a Fészek Klubban illegális lapot bocsátottunk útjára *Élünk* címen. Ez, a mai számizdat őse, 10-12 ezres, sőt néha jóval magasabb példányszámban jelent meg. Mindenki segített. Kalákában hozták a papírt, emberek százai sokszorosították. Az *Élünk* szervezte meg például a néma tüntetést, vagy a nőtüntetést a Hősök terén egy szál virággal. Barátaim, Gáli Jóska, *Eörsi Pista* anyyira velem voltak mindenben, hogy még az álmaimból sem tudom kihagyni

őket. Gálit végül is úgy ismertem meg, hogy egyszer csak beállított a szerkesztőségbe szanitécsapkában, milliódioptriás szemüvegével, hordággal egy comblovéses sebesültért. Ránéztem, ő meg én rám, és soha többé nem váltunk el egymástól. Ma is hallom, amint a börtönben Jóska a séta alatt hörögve ott botladozik mögöttem, a szíve ki-kihagy. Gáli apja Auschwitzban léger orvos volt, aki úgy mentette meg gyermekét a gázkamrától, hogy a szelekciók idején, kötéllel a derekán, leengedte a latrinába. Jóska súlyos szívbeteget jött haza a koncentrációs táborból. Onnan megmenekült, itt-hon hajszálon múlt az élete.

A kihallgatósiztek — oroszok

Éreztem én, hogy a dolgok rosszra fordulnak. Felhívott Veres Péter, aki virágnyelven megüzente, hogy Boldizsár Ivántól szerzett értesülései szerint, keresnek. Hálam, ahol rám borult az éjszaka, de ez nem tarthatott sokáig. Úgy véltem, semmi bűnöm nincs, az Igazságra van hivatalos lapengedélyem, 1956. december 6-án hazamentem. Éppen ledőltem, hát arra riadtam, hogy berúgják az ajtót. Pufajkások lepték el a lakást. Valaki feladott, mert a nyomozó odalépett a könyvespolc alához, kiemelt onnan néhány újságot és kéziratot. Megbilincseltek, betuszkoltak két gorilla közé, s autó előttem, autó utánam, díszmenetben vittek a Fő utcába.

Tulajdonképpen fogalmam sem volt arról, mit kellene vállalnom. A cikkek alatt ott álltak a nevek, ezt nem volt értelme tagadni. Nyugodtan beszéltem, az Elünk-ről is. Akkor csodálkoztam azonban igazán, amikor megjelentek az oroszok, és külön osztályra vittek. Engem, a magyar állampolgárt a KGB tisztjei vallattak. Nem vertek. Nyugodt voltam. Kádár Jánosnak több beszéde garancia volt arra, hogy senkinek nem lesz bántódása. Hiszen külön megköszönte a forradalmárok hősiességét közreműködését...

Megszületett az elsőfokú ítélet. Gáli Jóska egy évet, én pedig három évet kaptam, izgatásért. A bírónő, dr. B. Tóth Matild, aki az épebb lelkületű emberek közé tartozott, még mentegetőzött is: — Ugyan, nem fogják azt maguk leülni!

Jóval többet leültünk, és még örülhettünk, hogy megmaradt az életünk. Csupán annyi történt, hogy az elsőfokú minősítésünket, az igazat, másodfokon a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés vezetésére változtatták át. Ezzel az indokkal ítélték mindkettőnket halálra.

Az eljárás annyira abszurdnak tűnt, hogy sokan képtelenek voltak felfogni. Mások még ma is, a manipulációs célnak megfelelően, összefüggésbe hozzák cselekményünket Tóth Ilonáék ügyével. Tóth Ilona szigorú orvosnő egy felkelőcsoporthoz vezetőjeként dol-

gozott a Péterfy Sándor utcai kórházban. A csoport tagjai gyanúba fogtak egy fiatalembert, aki kémkedett utánuk. Félholtra verték, majd Tóth Ilona chloretiles injekcióval megölte. — Így bannunk el az árulókkal! — mondogatták az „Ifjú Gárda” szellemében. Bennünket Jóskaival ennek a pernek a közepébe állítottak, jól-lehet annyi közünk volt a dologhoz, hogy egyetlen alkalommal a Péterfy utcai kórház alagsorában készítettük az újságot!

A másodfokú tárgyalásra 1957 júniusában került sor. Rekkető hőség a Fő utcában. A tárgyalásra jegyeket osztogattak, mint a cirkuszban. Úgy vezettek bennünket elő, hogy a jobb kezemet a bal bokámhoz láncolták. Gáli Jóska meg a bal csuklómhoz bilincseltek. Nem tudtunk kiegyenesedni. A bíróság elnöke dr. Radó Zoltán volt. Utóbb sokat gondolkodtam azon, miként lehetett embereket ilyen piszkos munkára rávenni?

Első fokon egy év, másodfokon halál

A tanácsvezető bíró ítéletet hirdet: Tóth Ilona halál, Gönczi Ferenc halál, Gyöngyösi Miklós halál, Obersovszky Gyula halál, Gáli József halál...

Az ablakon tűz be a nyári nap... Hirtelen elveszitem a halálomat. A hangok a tenger mélyéről jutnak el a fülemig, mintha nyakig zavaros iszapban ülnék. Tekintetem elhomályosul, előtt a veríték. Egyetlen gondolatom, hogy méltóságteljesen, egyenesen álljak, ne szánhasson a sok lelki korcs.

Utolsó beszélő. Az asztal túlfelelén apám, anyám, feleségem. Banalitások: „Vigyázzatok egymásra. Tanítsátok meg a gyerekeket emberszeretetre”... Tíz perc, málló falak között. Az utolsó orvosi vizsga. Elküldöm a doktort: ép vagyok az akasztáshoz. Siralomházi cella. Belöknek, a cellatárs bemutatkozik: „Francia Kiss Mihály vagyok!” Az orgoványi tömeggyilkos. Arról beszél, mennyire hiányzik neki a kunsági puszták... Ott meghülyül a lélek.

Nincs alvás, csak zavaros, izasztó képek, révület, néhány jelenet az életemből, hihetetlenül felnagyítva...

Aztán belép a hóhér és gyöngéden megpaskolja a nyakszirtemet — vajon hogy feszül majd meg rajta a kötél? Kicsit viccelődik, „oldja a hangulatot”. Aztán újra ajtónyitás, beterelek Gálit. Ettől kezdve én vagyok az „optimista-erős” ember, ellensúlyozni kell Jóska rossz szívét...

Eltelik 72 óra. A szabályok értelmében bennünket már fel kellett volna akasztani. Eltűnk, és folytatódott a várakozás rettenetes stresszállapota. Jóskaért jöttek. A „szocialista humanizmus” nevében megengedték, hogy a bitó alatt feleségül vegye menyasszonyát, dr. Káldor Verát, aki gyereket várt tőle. Az „esketés” után Jóska elszívhatott egy cigarettát. Én meg irtam megint egy verset. Illetve drótdarabbal felka-

partam a sorokat a zárka falára, majd megtanultam.

Egyik hajnalban aztán a smasszer, illetve egy fegyőr, mert a legrendesebbek közé tartozott, besúgta az ajtón: — Életben maradnak! — Később beszállt az újságkivágás. A Reuter főmunkatársa közli Kádár Jánossal, hogy világméretű a tiltakozás az írók kivégzése ellen. Kádár a független bíróságról beszél, majd arról, hogy törvényességi óvás készül az ügyünkben, s addig felfüggesztik a kivégzést.

Egyik védőügyvédünk, Aczél György apósa, dr. Csathó Gyula, talpig becsületes, régi vágású úr volt. Bizalmasan elmondta, hogy „hét mázsa tiltakozó távirat érkezett a maguk érdekében...” Tiltakozott Hemingway, Joliot-Curie, Picasso, Aragon; Camus csomagot küldött a gyerekeimnek. Persze a nyugati magyar emigránsok sejtették, mennyire értékelheti a magyar kormány adott esetben Picasso tiltakozását. Ezért Ignatus Pál és Faludy György felkeresték az ügyünkben Bertrand Russellt. Russell üzent Hruscsov-nak. Ez hatott. Összehívtak egy külön tanácsot, tizenöt szakbíró és a törvényesség „győzelmeként” az én ítéletemet életfogytiglanra, a Jóskaét tizenöt évre változtatták. Ha látott még boldog embereket! Amikor senki nem volt a közelben, táncra perdültünk. Életfogytig... Micsoda jövő!

A kivégzés elmarad

Gálit azonnal rabkórházba vitték, engem pedig néhány napos közös zárka után a Kozma utcai Kisfogházba. Ez nem más, mint a siralomházi zárkasor. Közel egy évig hallottam hetenként kétszer-háromszor, amint hajnalban kikelik az akasztófákat, s aztán kihurcolják az áldozatokat a bitó alá. Hallottam az utolsó kiáltásukat, sokszor ezt: „Éljen a szocializmus!” Amikor hajnalban nem nyitották ki a zárkaajtót, tudtuk, aznap akasztás lesz. Űveges szemekkel, zsibbadtan állt az ember olyankor, aztán amikor minden elcsendesedett, felbukott, mint a zsák. Akkor csak azt tudtam, hogy nem érek végére a számolásnak. Ma már tudom, hogy több embert akasztottak, mint az osztrákok 1849-ben, mint Horthy 19 után, és mint az új rezsim 1945 után.

1958 nyarán Márianosztrára vittek bennünket. Azóta mondjuk mi, hajdani ottani rabok, hogy: Nosztralgiam van! A börtön egyébként nagyszerű intézmény, a jók számára. Őket még jobb teszi, a rosszakat sajnos még rosszabbakká! Rengeteget tanultam — mint Gorkijnak — nekem a börtön volt az egyetemem!

Sokat ültem sötétzárkában is, ahol az intenzív gondolkodás pótolta a fényt. Ott is verseket kaptam a falra. Egy ideig éltem a kedvezményekkel: levélváltás és csomagküldés. Aztán semmit sem vettem többé igénybe, mert úgy adták, hogy sértette az emberi méltóságomat. Beszélőm sem volt, soha.

Voltam suszter, szőnyegszövő,

gerebenező, kenderkötél-fonó, Tánccos Gáborral szentróger, s végül még fordító is. Az idők javultával Marián Istvánnal, a műegyetem hadmérnöki karának vezetőjével kultúrscoporthoz alakítottunk. Sok kiváló tehetség dolgozott velünk, például a tragikus sorsú Babits László vagy Kasánszky Zsombor.

Néha, ha becsukom a szememet, hallom a sétán Gáli Jóska szaggatott lihegését: „... Gyuu-laaa! Tudod, mi újság? Mégis ki-mennek az oroszok”... A smasszer ordít: „Gáli, az istenit magának, menjen vissza a sorba!”

1963. Kiterelnek bennünket a börtön előcsarnokába, bejelentik, hogy amnesztiát kapunk és névsor szerint szabadulunk. A ruhám akkorra elfoszlott, a rabsegyéből kaptam egy fényes sötétkék öltönyt. Lemásoltam a verseimet, betettem a zsákomba és vártam a szabadulást. Lakásom nem volt, a régi bencs lakott az új férjével. Előbb Bali Sándor, a nagy-budapesti munkástanács helyettes vezetője hívott magához, onnan Gáli Jóskaékhoz mentem lakni. Számos bonyodalom után Siklósi Norbertnek, a Pallas Lapkiadó idén nyugdíjba vonult vezérigazgatójának segítségével kerültem a Sportfogadás című laphoz felelős szerkesztőnek. Eörsi Pista börtönkönyvében némi túlzással írja rólam: — Képzelték el Kossuth Lajost, amint totóügyekkel mulateja az idejét. — Ahogy én szoktam mondani: minimális szinten biztosítva a békés egymás mellett élésünket, nem ráztuk meg egymást a hatalommal. Az a legfontosabb, hogy a gerincem egyenes maradhajtott...

Mezei András barátom javaslatára kitaláltam magamnak egy álnévet: Oby Gyula. Ezen megjelentetett a sajtóban néhány jelentéktelen dolgom. Gyűjteményes kötetem nincs, ugyanakkor rengeteg versem forog közzsájon. Néha, amikor mégis szerettem volna egybegyűjteni őket, mindig megjelent nálam két úr. — Nincs akadály a versek kiadásának — mondták. Cserébe mindig egy aláírást kértek. Csupán egyet, de én pont arra az egyre nem mutattam és mutatok hajlandóságot. Nem írok alá semmit. Pedig egy íróembernek az igazi megmérettetés az, ha kinyomtatják a gondolatait.

1980-ban mentességet kaptam. Az életem merő tiszta lap. Ütlevet azonban nem adtak. Ma már nem is kérnék.

Verseim mostanában fel-feltűnedeznek a független lapok hasábjain. Az a költeményem is megjelent, amit 1957-ben az utolsó szó jogán mondtam el a bíróság előtt. Sokáig szégyelltem a naivitását, gyermekségét. Ma ezekre vagyok a legbüszkébb.

A vers egyik sora így szól: „Vicsorogjon a sok újkori dominikánus, Az időt megállítani még fenn sem lehet...”

SESZTÁK ÁGNES